

ZÁKLADY EKONÓMIE A EKONOMIKY

E K O N Ó M I A

Veda o tom, ako v spoločnosti využiť vzácne zdroje na výrobu užitočných tovarov a služieb a ako ich rozdeliť medzi rôzne skupiny ľudí.

- vznikla v 18. storočí (Adam Smith, David Ricardo, William Petty)
- základné ekonomické pojmy
  - **P O T R E B A**
    - uvedomený alebo neuvedomený pocit nedostatku
    - z vývojového hľadiska – primárna, sekundárna
    - podľa počtu subjektov – individuálne, skupinové, celospoločenské
  - **S T A T K Y**
    - všetko to, čo uspokojuje ľudské potreby
    - podľa dostupnosti – voľné, vzácne
    - podľa vlastníctva – verejné, súkromné
    - podľa účelu – výrobné, spotrebné
    - podľa formy – hmotné, nehmotné
  - **S P O T R E B I T E Ľ** - človek, ktorý sa podieľa na spotrebe
  - **V Ý R O B A** – premena výrobných faktorov na výrobky a služby
  - **V Ý R O B K Y** – materiálne (hmotné) ekonomické statky
  - **S L U Ž B Y** – nemateriálne (nehmotné) ekonomické statky
  - **R E P R O D U K C I A** – sústavne opakovanie výroby

E K O N O M I K A

Sústavná hospodárska činnosť, ktorej cieľom je výroba, rozdeľovanie, spotreba hmotných a nehmotných statkov a služieb

TYPY EKONOMÍK

- existujú tri základné *ekonomické otázky*
  - „*Čo vyrábať?*“ - čo je potrebné na trhu, v akom množstve a kedy
  - „*Ako vyrábať?*“ - aké technológie to budú vyrábať a či to budú vyrábať súkromníci alebo štát
  - „*Pre koho vyrábať?*“ - pre súkromníkov, pre firmy
- *odpovede na tieto otázky rozdeľujú ekonomiku do štyroch typov*
  - **zvyková (tradičná)** – je založená na zvykoch, tradíciách; je to primitívny typ ekonomiky
  - **príkazová** – o ekonomických činnostiach rozhoduje štát alebo mocenské orgány, hospodárska činnosť je riadená centrálnou, centrálnou sú stanovené aj mzdy a ceny; môže byť prebytková alebo nedostatková
  - **trhová** – založená na trhovom mechanizme, dopyt + ponuka = cena, voľná cenotvorba, podnikateľská súťaž, konkurencia; pre vyspelejšie typy krajín
  - **zmiešaná** – najčastejšie sa vyskytujúca, voľná cenotvorba, konkurencia; pre vyspelé krajiny
- SR využíva zmiešanú ekonomiku – je ekologicky a sociálne orientovaná

TRHOVÝ MECHANIZMUS

- **T R H** – miesto, kde sa stretávajú predávajúci a kupujúci, aby sa dohodli na predaji a kúpe tovaru, výsledkom je cena
- trhy delíme podľa
  - **územného alebo geografického hľadiska**
    - miestne (regionálne)
    - národné
    - celosvetové
  - **predmetu predaja a kúpy**
    - čiastkový
    - agregátny
- trh výrobných faktorov (práca, pôda, kapitál)
- trh tovarov a služieb
- finančný trh (bankovníctvo, sporiteľne)

- **základné subjekty trhu**
  - **domácnosti (spotrebitelia)** – môžu byť na strane tovarov a služieb, kde vystupujú ako kupujúci, ale môžu byť aj na strane výrobných faktorov, lebo ponúkajú svoju prácu
  - **firmy** – môžu predávať tovar a služby, vtedy sú na strane ponuky, môžu byť však aj na strane dopytu
  - **štát** – vstupuje do ekonomiky len v tom prípade, ak sa deje niečo pozitívne a treba to podporiť, alebo naopak keď sa deje niečo zlé, negatívne a treba to zastaviť
- **trhový mechanizmus** je súčasťou každého trhu a tvoria ho procesy, ktoré vznikajú pri predaji a kúpe tovaru a služieb alebo výrobných faktorov
- trhový mechanizmus tvoria **tri procesy**
  - **proces tvorby ponuky** – tvoria ho domácnosti aj firmy, ktoré ponúkajú na predaj tovar a služby, alebo zamestnanci, ktorí ponúkajú svoju prácu
  - **proces tvorby dopytu** – platí charakteristika dopytu
  - **proces tvorby cien** – je výsledkom vzťahu medzi predávajúcim a kupujúcim, ak je ponuka a dopyt v rovnováhe, tak výsledkom je rovnovážna cena (ekvilíbrio)

ponuka < dopyt = vyššia cena
dopyt > ponuka = nižšia cena
ponuka = dopyt = adekvátne cena

KONKURENCIA

- je súčasťou každého dobre fungujúceho trhového mechanizmu
- vzájomný boj subjektov o zákazníka
- môže byť
  - **z hľadiska ponuky**
    - **cenová** – znižovanie cien, akcie
    - **necenová** – reklama, boj o zákazníka kvalitou služieb
  - **z hľadiska podmienok**
    - **dokonalá** – výrobcovia majú voľný vstup a výstup na trh, ktorý nie je nákladný a to umožňuje flexibilne meniť počet firiem na trhu a tým riešiť nedostatok alebo prebytok tovaru na trhu bez toho aby sa cena výrobku menila, výrobcovia nedokážu ovplyvňovať cenu, takýto trh je najdokonalejšou a najefektívnejšou formou fungovania trhového systému, prakticky je dokonalá konkurencia dnes nereálna
    - **nedokonalá** - v praxi
      - **monopolná** – jeden výrobok vyrábajú viacerí výrobcovia
      - **oligopol** – firmy zabraňujú vstupu iných firiem na trh
      - **monopol** – jedna firma nemá konkurenciu

ÚLOHA PEŇAZÍ V ZMIEŠANEJ EKONOMIKE

- **P E Ň I A Z E** – všeobecne prijímaný prostriedok výmeny, platidlo
- **história peňazí**
  - v praveku ľudia nepotrebovali peniaze, pretože si všetko vyrobili alebo vypestovali sami
  - zlomom v dejinách bola špecializácia výroby, dochádzalo k výmene
  - tovarové peniaze – plátno (Slovania), dobytok (Germáni), obilie, koža, mušle, lastúry – boli nepraktické
  - tovarové peniaze začali neskôr nahrádzať drahé kovy
- **funkcie peňazí** – prostriedok výmeny, zúčtovacia jednotka, nositeľ hodnoty
- **súčasná podoba peňazí** – mince, bankovky, cenné papiere

BANKOVÝ SYSTÉM

- **bankový systém má tri časti**
  - **centrálna (cedulová) banka** – na SR Národná banka Slovenska - riadi ostatné komerčné banky, robí bankové služby štátu, dáva pozor na množstvo peňazí v obehu
  - **komerčné banky** – ČSOB, Dexia, Tatra Banka - uskutočňujú bankové prevody
  - **iné finančné ústavy**
    - **sporiteľne** – vyplácajú úroky za vložené peniaze
    - **poistovne** – poskytujú poistenie osôb, majetku, zodpovednosti za škody

ZÁKLADNÉ FORMY PODNIKANIA

- **PODNIK** – samostatná hospodárska jednotka, ktorá vyrába výrobky alebo poskytuje služby určené na predaj, taktiež je to súhrn hmotných, nehmotných a osobných zložiek
  - hmotné – všetky veci a majetkové práva
  - nehmotné – obchodné meno, povest', postavenie na trhu
  - osobné – štruktúra zamestnancov
- základnou normou podnikania je **obchodný zákonník**
- **PODNIKANIE** – je to cieľavedomá a sústavná činnosť podnikateľa za účelom dosiahnutia zisku
- podnikateľ môže **fyzická osoba** (každý človek) alebo **právnická osoba** (osoba zapísaná v obchodnom registri)
- **OBCHODNÝ REGISTÉR** – verejný zoznam, do ktorého sa zapisujú dôležité informácie týkajúce sa podnikateľských organizácií (názov, sídlo, predmet podnikania, IČO, DIČ)
- podniky musia byť majetkovo a ekonomicky samostatné subjekty s právnou subjektivitou
- **EKONOMICKÁ SAMOSTATNOSŤ** – štát priamo nezasahuje do činnosti podniku
- **MAJETKOVÁ SAMOSTATNOSŤ** – vlastníctvo dostatočne veľkého kapitálu
- **PRÁVNA SUBJEKTIVITA** – podniky majú právo vo vlastnom mene uzatvárať zmluvy
- **ZISK PODNIKU** – rozdiel medzi nákladmi a príjmami
- **práva podniku** – založiť si vlastný názov, nadobúdať majetok v akejkoľvek miere
- **povinnosti podniku** – platiť daň, viesť účtovníctvo
- vlastnosti podnikateľa – pracovitosť, vytrvalosť, čestnosť, musí mať primerané schopnosti, vedomosti a organizačné schopnosti
- **členenie podnikov**
  - **z hľadiska počtu zamestnancov**
    - malé – do 25 zamestnancov
    - stredné – do 1 000 zamestnancov
    - veľké – nad 1 000 zamestnancov
  - **z hľadiska vlastníctva**
    - štátne
    - súkromné
- pri podnikaní je dôležitá dôveryhodnosť partnerov

PODNIKANIE NA SLOVENSKU

- poznáme tri základné organizačno – právne formy podnikania
  - **ŽIVNOSTI** – malé podniky v oblasti obchodu, služieb a remesiel
    - živnostník musí byť zaregistrovaný na živnostenskom úrade a ručí za záväzky neobmedzene
    - živnosti sa delia na
      - **ohlasovacie** – remeselné, viazané (živnostník musí preukázať odbornosť v danej veci), voľné (podomový predaj)
      - **koncesované** – živnostník potrebuje mať udelenú koncesiu (povolenie)
  - **OBCHODNÉ SPOLOČNOSTI** – združenia dvoch alebo viacerých podnikateľov
    - typy obchodných spoločností
      - **verejno – obchodná spoločnosť** (v.o.s) – tvoria ju spoločníci, ktorí ručia za záväzky neobmedzene svojím majetkom, riadiť a kontrolovať ju môžu všetci spoločníci
      - **spoločnosť s ručeným obmedzením** (s.r.o) – tvorí ju 1 – 50 spoločníkov, ktorí za záväzky ručia obmedzene – len do výšky kapitálového vkladu, zisk sa rozdeľuje podľa podielu v spoločnosti, štatutárnym orgánom je **konateľ** spoločnosti a najvyšším orgánom je **valné zhromaždenie**
      - **komanditná spoločnosť** (k.s) – združenie **komplementárov** (investorov) a **komandistov**, komplementári majú väčšie práva – riadiť, zastupovať a kontrolovať spoločnosť, komandisti ručia do výšky vloženého vkladu
      - **akciová spoločnosť** (a.s) – spôsob spoločného podnikania, ktorý je založený na vklade účastníkov, pričom potvrdenie o účasti na podnikaní je akcia (cenný papier), tieto akcie odkupujú **akcionári**, zisk spoločnosti sa vypláca zväčša jedenkrát ročne vo forme **dividend**, akciová spoločnosť má svoj štatutárny orgán – **predstavenstvo**, ako aj zo zákona povinnú **dozornú radu**, najdôležitejší orgán je však **valné zhromaždenie akcionárov**
  - **DRUŽSTVÁ** – súkromní vlastníci združia svoj majetok a tak sa stáva spoločným vlastníctvom, min. 5 fyzických osôb alebo min. 2 právnické osoby, orgánmi družstva sú **členská schôdza**, **predstavenstvo** a **kontrolná komisia**

- existujú aj špecifické formy podnikania
  - **tiché spoločenstvo** – základom je zmluva o tichom spoločenstve, ktorú vymedzuje Obchodný zákonník, touto zmluvou sa zaväzuje **tichý spoločník** poskytnúť podnikateľovi určitý vklad a podieľať sa s ním na jeho podnikaní, neručí však za záväzky danej spoločnosti, neriadi ju, má len právo kontroly, **podnikateľ** sa zaväzuje vyplácať časť zisku, ktorý vyplýva z podielu tichého spoločníka na výsledku na podnikaní
  - **konzorcium** – dočasné **združenie podnikateľov**, ktoré vzniká zo zámerom dosiahnuť podnikateľský cieľ, takýmto cieľom môže byť spoločné podnikanie, či uskutočnenie jedného obchodného prípadu

ZÁKLADNÉ VÝROBNÉ FAKTORY

- **P R Á C A** – súhrn fyzickej a psychickej činnosti potrebnej na výrobu statku
  - jej nositeľom je človek so svojimi fyzickými aj psychickými schopnosťami a talentom
  - **množstvo práce** závisí od počtu osôb schopných a ochotných pracovať
  - **kvalita práce** závisí od intenzity práce, dĺžky pracovného času, od vzdelania a kvalifikácie zamestnancov
  - **dopyt po práci** určujú podniky, firmy, výrobcovia a závisí od dopytu po tovare a službách
  - súčasťou každého trhového mechanizmu je **nezamestnanosť**, ktorá je prírodným javom spoločnosti
    - **dokonalá** – počet nezamestnaných je nižší alebo rovný počtu voľných pracovných miest
    - **nedokonalá** – počet nezamestnaných je vyšší ako počet voľných pracovných miest
  - cenou práce je **mzda**
    - **nominálna** – suma peňazí, ktorú pracovník dostáva
    - **reálna** – množstvo tovaru a služieb, ktorú si zamestnanec môže dovoliť, kúpiť
  - otázky mzdy a práce sa riešia na celoštátnej úrovni
- **P Ô D A** - obmedzený statok, ktorý pochádza z prírody a je teda primárnym výrobným statkom
  - delenie pôdy
    - **pôda na poľnohospodárske využitie** - to sú hlavne úrodné zeme určené pre potreby poľnohospodárstva, cena pôdy je určovaná úrodnosťou
    - **pôda určená na výstavbu** - jej veľkosť určuje pozemkový fond, cena pôdy je určovaná jej polohou (v centre mesta je najdrahšia)
- **K A P I T Á L** – úspory premenené na investície
  - kapitál má rôzne formy
    - **peňažný kapitál**
      - **potencionálny** – tvoria ho úspory, ktoré sú v bankách alebo sporiteľniach
      - **reálny** – tvoria ho pôžičky, výška úrokov je veľmi premenlivá, určuje ju predovšetkým dopyt po úveroch, keď je dopyt vyšší, úroky rastú a naopak
    - **výrobný kapitál**
      - **fixný** – má dlhodobejší charakter (budovy, stroje)
      - **obehový** – rýchlo sa spotrebuje (peniaze v pokladni)
    - **fiktívny kapitál** – je to kapitál vo forme cenných papierov, s ktorými sa dá obchodovať napríklad na burze
  - ďalej sa kapitál delí na
    - **hrubý** – rozdiel medzi príjmami z predaja a nákladmi z výroby
    - **čistý** - dostaneme po odrátaní daňových, odvodových a iných povinností voči štátu

EKONOMICKÁ ÚLOHA ŠTÁTU

- štát sleduje tri aspekty vývoja ekonomiky
  - **STABILITA** - stabilita ekonomiky je najdôležitejším aspektom, ktorý vypovedá o stave ekonomiky, ide o stabilitu meny, zamestnanosť, a v neposlednom rade stav hrubého domáceho produktu, ako aj platobnú schopnosť v rámci zahraničia
  - **EFEKTÍVNOSŤ** – v ekonomike musí prevládať zdravá súťaž, aby táto súťaž mohla prebiehať musí existovať konkurencia, štát pomocou zákonov a pravidiel vytvára podmienky, ktoré umožňujú vytvoriť konkurenciu a zamedzujú vzniku monopolov
  - **ROVNOSŤ** – je to aspekt, ktorý sleduje vzťah ekonomika – sociálna sféra, štát sa snaží o to, aby sa rozdiely medzi sociálnymi skupinami boli čo najmenšie, toto štát kompenzuje pomocou sociálnych podpôr, sociálneho poistenia a konkrétnej sociálnej pomoci (napr. poskytnutie ubytovania, možnosť sa stravovať v štátnej vývarovni a pod.)
- úlohy a ciele, ktoré si štát vytýčil musí dosiahnuť nejakými prostriedkami – **nástrojmi hospodárskej politiky**
- na základe týchto nástrojov rozdeľujeme politiku na

- **MONETÁRNA** (peňažná) – reguluje obeh peňazí
  - jej nástroje sa rozdeľujú na priame a nepriame
    - **priame nástroje**
      - **regulácia investičnej činnosti** - je to poskytnutie úveru podnikateľovi alebo firme len na základe záruky štátu
      - **regulácia spotrebného úveru** – pri poskytnutí úveru na splátky môže štát určiť maximálnu dobu splatnosti spotrebného úveru
    - **nepriame nástroje**
      - **diskontná sadzba** – národná banka určuje objem úverov a zároveň diskontnú sadzbu, ktorá predstavuje úrok, za ktorý si môžu obchodné banky u nej požičať peniaze, od tejto sadzby sa určujú všetky ostatné úrokové sadzby v celej sfére ekonomiky
      - **povinné minimálne rezervy** – emisná banka určuje minimálnu finančnú rezervu, ktorú musí mať komerčná obchodná banka, tým reguluje množstvo peňazí, ktoré obchodná banka môže poskytovať svojim klientom
      - **operácie na voľnom trhu** – emisná banka môže obchodnej (komerčnej) banke predať cenné papiere, čím zníži množstvo peňazí v obehú a zároveň ich môže aj kúpiť späť, čím zvyšuje množstvo peňazí v obehú
- **FIŠKÁLNA** – vyjadruje vzťah medzi príjmami a výdavkami v štátnom rozpočte
  - príjmy
    - **daňové príjmy** – až 85 % celého štátneho rozpočtu tvoria dane
      - **priame dane** - sú vyberané priamo od fyzických a právnických osôb, medzi ne zaradujeme napr: daň z príjmu, daň z nehnuteľností, cestnú daň a pod.
      - **nepriame dane** – platíme ich v cene výrobkov a služieb, odvádzajú ich za nás predajcovia a poskytovatelia služieb, jedná sa pri tom o daň z pridanej hodnoty a spotrebnú daň
    - **nedaňové príjmy** – príjmy, ktoré nepochádzajú z daní, ale z rôznych činností štátnych orgánov, napr. pokuty, poplatky alebo kolky
  - výdavky
    - výdavky sa plánujú v rámci štátneho rozpočtu, ktorý vypracováva ministerstvo financií a schvaľuje sa v parlamente, nemal by vytvárať štátny dlh, ktorý je ukazovateľom inflačného vývoja, v prípade, že schválený rozpočet má na strane výdavkov viac peňazí ako na strane príjmov, nazývame ho schodkový alebo deficitný, peniaze, ktoré sa takto musia požičať nazývame deficitom štátneho rozpočtu

NÁRODNÉ A SVETOVÉ HOSPODÁRSTVO

- národné hospodárstvo sa vyvinulo už v praveku a pokračovalo v stredoveku feudálnymi statkami a mestským hospodárstvom – **domáce hospodárstvo** – výrobca je zároveň aj spotrebiteľom
- postupne však nastal rozvoj výroby, ďalšia deľba práce, nastali zmeny vo výrobných technológiách a tak vzniklo **trhové hospodárstvo** a z toho potom **celosvetový trh**
- jednotlivé národné hospodárstva sa od seba odlišujú štruktúrou odvetví, veľkosťou prírodných zdrojov, vzdelanostnou úrovňou obyvateľstva a kvalitou a množstvom výrobných faktorov
- vývoj národného hospodárstva ovplyvňujú sucho, príroda, povodne
- s národným hospodárstvom nevyhnutne súvisí aj **národná ekonomika**, ktorú môžeme rozdeliť na 4 sektory
  - **primárny sektor** – ťažba surovín a nerastného bohatstva, lesníctvo, poľnohospodárstvo, vodné hospodárstvo
  - **sekundárny sektor** – energetika, stavebníctvo a priemysel
  - **terciárny sektor** – doprava, štátna správa, obchod, armáda (ochrana)
  - **kvarciárny sektor** – veda a výskum
- základné národno – hospodárske ukazovatele sú
  - **hrubý národný produkt (HNP)** – množstvo vyrobených výrobkov a poskytnutých služieb pre občanov na jeden rok
  - **hrubý domáci produkt (HDP)** – rovnaké ako HNP, rozdiel je len v započítavaní výnosov z výrobných faktorov
  - **čistý národný (ČNP) a čistý domáci produkt (ČDP)** – od HNP a HDP odpočítaná **amortizácia** (zohľadnenie veku stroja) strojov a zariadení
  - **národný dôchodok** – súhrn všetkých dôchodcov, ktorí plynú z využívania výrobných faktorov za jeden rok
  - **blahobyt štátu** - určuje sa podľa ekonomických výpočtov HDP a HPN a ich porovnaním vzniká rebríček krajín s najväčším a najmenším blahobytom